

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.13

Д.М. Аніщенко

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглянуто основні теоретичні положення, що регламентують актуальні питання про історичний розвиток інституту зупинення досудового розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, зупинення досудового розслідування, кримінальне провадження, обвинувальний акт, слідчий суддя.

I. Вступ

Останніми десятиліттями правова наука в нашій країні зазнала істотних змін, які стосувалися й інституту зупинення досудового розслідування. До цього інституту як зі сторони вчених-правознавців, так і практичних співробітників правоохоронних органів завжди виникає значний інтерес. Це пов'язано з тим, що зазначені правопорушники кримінально-процесуального закону, допустимі органами розслідування, частіше за все пов'язані з незаконністю, необґрунтованістю й надуманістю ухвальних рішень про зупинення досудового розслідування.

Виникнення і розвиток вітчизняного інституту зупинення досудового розслідування за кримінальним провадженням, були досліджені багатьма науковцями, а саме: А.С. Бахта, В.В. Верещагінін, Ю.А. Гришиним, В.Г. Даєвим, А.Я. Дубинською та ін. Але виникає потреба детально зупинитися на вітчизняному періоді розвитку кримінального процесуального законодавства. Саме в цей період інститут зупинення досудового розслідування за кримінальним провадженням набуває суттєвих змін.

Як відомо, зупинення досудового розслідування допускалося лише за наявності передбачених законом підстав. Під ними, за загальноприйнятим у теорії кримінального процесу розподілу підстав будь-якого рішення на юридичні та фактичні [1, с. 23], потрібно розуміти сукупність доказів, що з достовірністю підтверджують наявність однієї із зазначених у ч. 1 ст. 206 КПК України 1960 р. обставин, котрі перешкоджають завершенню кримінального провадження у встановлені законом строки:

1) місцезнаходження обвинуваченого невідоме;

2) психічне або інше тяжке захворювання обвинуваченого, що перешкоджає закінченню кримінального провадження;

3) невстановлення особи, що скоїла злочин;
4) рішення суду призупинити провадження слідчих дій при розгляді скарги на постанову про відкриття кримінального провадження.

Разом із тим в історії кримінального судочинства України перелік підстав зупинення досудового розслідування кримінального провадження не залишався незмінним. Але з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу виникає багато питань стосовно підстав про зупинення досудового розслідування за кримінальним провадженням.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати основні теоретичні положення, що регламентують актуальні питання про історичний розвиток інституту зупинення досудового розслідування.

III. Результати

Становлення інституту зупинення досудового розслідування за кримінальним провадженням тісно пов'язане з історичним розвитком суспільства. Особливу увагу історичному методу дослідження приділяв М.Г. Чернишевський, котрий вважав, що "без історії предмета нема теорії предмета, але і без теорії предмета нема навіть думки про її історію, тому що немає поняття про предмет, його значення і границі". Тому досліджуючи інститут зупинення досудового розслідування за кримінальним провадженням, доцільно звернутись до його історії виникнення та розвитку.

Основним органом дізнання і слідства в дореволюційній Росії, згідно із ч. Т. VII Зводу законів Російської імперії, була поліція, в руках якої до 1860 р. було повністю зосереджено розслідування злочинів. Слідство ділилось на попереднє і формальне. Попереднє слідство являло собою зв'язок розшуку із судовим розслідуванням злочинного діяння,

причому головна складова попереднього слідства полягала саме в розшуковій діяльності. У завдання формального слідства входило з'ясування обставин вчинення злочину конкретною особою і його покарання.

До 1864 року інститут призупинення попереднього слідства не існував у кримінальному провадженні, слідство закінчувалось або направленням справи до суду, або провадження з кримінальної справи зупинялося.

У вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві інститут призупинення кримінального провадження існує ще із часів входження України у склад дореволюційної Російської імперії. Вперше термін "призупинення" стосовно кримінального провадження з'явився у Статуті кримінального судочинства 1864 р. Аналіз його норм (ст. 27–28, 276–277, 352, 386, 529, 542, 846–852, 1089–1090 та ін.) дає змогу попереднього (досудового) розслідування, а саме:

1) втеча чи невідкриття за іншими причинами місця знаходження обвинуваченого;

2) психічне або інше тяжке захворювання, що перешкоджають повноцінній участі обвинуваченого під час кримінального провадження;

3) вирішення преюдиційного питання цивільного чи церковного права;

4) необхідність отримання санкції (дозволу) вищого начальства на провадження необхідних процесуальних дій.

Статут кримінального судочинства є першим законодавчим актом, що містить норми, які регламентують підстави і порядок призупинення попереднього слідства. Саме з прийняттям цього законодавчого акта пов'язане виникнення інституту призупинення попереднього слідства, котрий знайшов своє відображення в подальшому радянському кримінально-процесуальному законодавстві.

Згідно зі Статутом кримінального судочинства 1864 р., встановивши наявність обставин, що заважають подальшому провадженню у кримінальній справі, слідчий для розгляду питання про призупинення направляє провадження прокурору. При отриманні кримінальної справи прокурор дивився: підлягає воно його веденню, чи є слідство повним і не підлягає ця кримінальна справа завершенню чи призупиненню [2]. Після вирішення всіх цих питань прокурор робив висновок у формі обвинувального акта (ст. 519 Статуту кримінального судочинства 1864 р.), потім направляв кримінальне провадження разом із висновком прокурору судової палати або в окружний суд. Прийняття остаточного рішення про призупинення провадження належало виключно до юриспруденції судової влади, інтереси якої представляв на стадії досудового провадження слідчий суддя. Проте він не зупиняв досудове слідство

в тому разі, якщо обвинувачений зник або не було встановлено особу, що скоїла злочин. Коли були вичерпані всі зусилля для усунення цих обставин та слідчий не знаходив підстав для продовження слідства кримінального провадження, то він, призупинивши провадження, запитував дозволу суду через прокурора на закриття кримінального провадження (ст. 277 Статуту кримінального судочинства 1864 р.) [2]. Проте така регламентація мала неясний і загальний характер. Наприклад, у ст. 8 Інструкції для народних слідчих 1921 р. вказувалось, що "...у випадку <...> неможливості закінчити слідство в місячний строк, слідчий повідомляє народному судді про причини, що затримують закінчення слідства..." [3, с. 115].

Аналізуючи вищезазначені правові норми, можна зробити висновок, що інститут призупинення попереднього слідства за кримінальним провадженням у дореволюційний період не був належно регламентований.

Питання про чітке закріплення підстав призупинення досудового слідства практично було вирішено тільки в КПК 1927 р. Згідно з його положеннями, а саме у ст. 226 та 227, "у випадках невідомості місця перебування обвинуваченого після безуспішного розшуку його протягом трьох місяців, або у випадку тимчасової психічної ненормальності його" можна було призупинити слідче провадження. Рішення про зупинення кримінальної справи належало до компетенції судових органів. Залежно від підсудності воно могло прийматися як окружним судом, так і судовою палатою, яка в загальній системі судової влади була судом другої інстанції.

Зазначений у ч. 1 ст. 206 КПК України перелік підстав зупинення досудового розслідування остаточно сформулювався у 2006 р., коли його положення було доповнено четвертим пунктом. До внесення таких змін вказана норма залишалась незмінною з моменту прийняття КПК України 28.12.1960 р.

На сьогодні багатьма авторами висловлюються різні судження щодо зміни переліку підстав у новому КПК України [2].

Так, згідно із ч. 1 ст. 280 КПК України, досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру в разі, якщо:

1) підозрюваний захворів на важку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва [4].

Не заперечуючи проти такого підходу до розробки конструкції норми, яка визначає перелік підстав зупинення досудового провадження, вважаємо за необхідне звернути увагу на такі проблеми. Аналізуючи призупинення досудового слідства внаслідок важкого захворювання підозрюваного, яке перешкоджає закінченню кримінального провадження (п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України), слід зазначити, що не будь-яке захворювання особи тягне прийняття такого рішення. За захворювання підозрюваного стає підставою призупинення тільки тоді, коли воно саме тимчасово перешкоджає участі особи у кримінальному провадженні й тим самим не дає змоги закінчити досудове розслідування. У зв'язку із цим доцільно зазначити у п. 1 ч. 1 ст. 280 КПК України таку обмежувальну категорію стосовно тривалості захворювання підозрюваного. Загальновідомий зв'язок кримінального права і кримінального процесуального права, яке є основою кримінального процесу як виду юридичної діяльності [5, с. 28–34] передбачає необхідність урахувувати взаємозв'язок їх норм при розробці механізму кримінального процесуального регулювання. Невипадково в спеціальній літературі зазначено, що побудова логічних норм для законодавця має важливе теоретичне та практичне значення для кримінального процесуального права. Законодавець при формулюванні правових приписів повинен бачити весь спектр юридичного регулювання, у кожному випадку чітко вирішує питання і про саме правило, і про умови його дії, і про заходи його забезпечення [6, с. 13]. Аналіз сформованої практики розслідування кримінальних проваджень свідчить про те, що невідомість місцезнаходження особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, фактично можлива з двох причин: 1) особа сховалася від органів досудового розслідування, прокурора і суду; 2) за іншими причинами її місцезнаходження не встановлено. Пункт 1 ч. 1 ст. 206 КПК України 1960 р. не виключав призупинення досудового слідства за таких обставин. Однак він їх не розмежував. Разом із тим таке нормативне розмежування необхідне внаслідок того, що з позиції чинного кримінального законодавства встановлення тієї чи іншої об'єктивної причини для зупинення досудового розслідування має важливі юридичні наслідки: якщо особа (підозрюваний) зникла, то досудове розслідування зупиняється, а проведення слідчих (розшукових) дій не допускається (ч. 5 ст. 280 КПК України).

Практика розслідування злочинів переконливо засвідчує, що до інших причин не-

відомості місцезнаходження підозрюваного можуть належати випадки, коли особа не прагне ухилитися від органів досудового розслідування або прокурора, які на момент прийняття рішення про зупинення не мають даних про місце його знаходження. Наприклад, до таких випадків необхідно зараховувати факти, коли скоївши злочин особа не знає, що її залучено як підозрюваного внаслідок невідомості її місцезнаходження за кордоном.

У КПК ряду інших країн є деякі особливості, що стосуються цієї підстави зупинення провадження за кримінальною справою. Законодавство Франції та Китаю не передбачають такої підстави призупинення попереднього слідства. За законодавством указаних країн у разі відсутності в місці провадження попереднього слідства особи, яка вчинила злочин, кримінальна справа закінчується провадженням у звичайному порядку і направляється до суду, де стосовно нього вирок виноситься заочно.

По суті конструкція п. 2 ст. 208 КПК України передбачає можливість призупинення досудового провадження тільки в тому випадку, коли місцезнаходження підозрюваного невідоме внаслідок того, що він сховався від органів досудового розслідування і суду.

IV. Висновки

Разом із тим, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не виключає, а передбачає наявність обставин, які об'єктивно виключають, наприклад, участь у кримінальному провадженні сумлінних осіб саме внаслідок їх фактичного неповідомлення про підозру (ст. 276 КПК України). Такий висновок ґрунтується на порівняльному аналізі тих норм КПК України, які регламентують повідомлення особі про підозру, повідомлення про прийняття процесуальних рішень та вчиненні процесуальних дій, а також виклик особи слідчим чи прокурором.

Таким чином, інститут зупинення досудового розслідування кримінального провадження – це сукупність однорідних кримінально-процесуальних норм, що регламентують перерву строків досудового розслідування і провадження слідчих (розшукових) дій, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного, за наявності однієї із таких обставин: 1) підозрюваний захворів на важку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком; 2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме; 3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва [4].

Список використаної літератури

1. Дубинская А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А.Я. Дубинская. – К. : Наукова думка, 1984.
2. Верещагин В.В. Реформа уголовной юстиции 1864 г. и ее значение для преобразование уголовного процесса Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Верещагин. – М., 1993. – С. 147–148.
3. Гришин Ю.А. Из истории развития системы досудебного расследования в Украине : учеб. пособ. / Ю.А. Гришин. – Луганск : РИО ЛИВД, 1988.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України”. – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
5. Даев В.Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса / В.Г. Даев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. – 112 с.
6. Бахта А.С. Механизм уголовного процессуального регулирования : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / А.С. Бахта. – М., 2011. – 49 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Анищенко Д.М. Историческое развитие института остановки досудебного расследования

В статье рассмотрены основные теоретические положения, которые регламентируют актуальные вопросы об историческом развитии института остановки досудебного расследования.

Ключевые слова: досудебное расследование, остановка досудебного расследования, кримінальное производство, обвинительный акт, следственный судья.

Anishchenko D. The historical development of the institution stop pre-trial investigation

Substantive theoretical provisions that regulate pressing questions about historical development of institute of stop of pre-trial investigation are considered in the article.

Key words: pre-trial investigation, stop of pre-trial investigation, criminal realization, indictment, inquisitional judge.